

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на Полина Стоянова на тема: «Книгата като медия за манипулиране на времето» за получаване на образователната и научна степен „Доктор” по научната специалност 3.5. Обществени комуникации и информационни науки към Докторска програма „Книгата като медия“ при Факултета по журналистика и масова комуникация – СУ Климент Охридски“

Рецензент: дсн Добринка Пейчева

Представената дисертацията е в обем от 357 страници, от които 270 страници основен текст и 87 страници приложения. Съдържа: предговор, 4 глави, заключение, библиография и приложения.

Още в самото начало бих искала да заявя своята позиция.

Дисертацията на Полина Стоянова е сериозен изследователски труд, който се нарежда сред малкото разработки със значимо присъствие в научната литература, посветена на книгата като едно от средствата за масова комуникация.

Основната цел на дисертационната разработка е концептуализирането на книгата като медия за манипулиране на времето.

За постигането на целта са формулирани поредица от задачи, релевантни на поставената цел:

- 1) научно дешифриране и анализ на медийното битие на книгата
- 2) операционализиране на понятието „време” и обвързването му с конкретни функции на книгата;
- 3) разкриване и анализ на похватите за манипулиране на различните категории време, проецирани в книгите;
- 4) разкриване на манипулативните практики и инструментариум на книгата спрямо научната категория време;
- 5) експлициране на ролята на книгата като средство за манипулиране на времето чрез емпиричен анализ на действителни продукти от три медийни области – издадени

книги с научни и художествени произведения, излъчени филми и изобразени книги в изкуството.

Предмет на дисертацията са взаимодействията и взаимообвързаността на отделните функции на книгите и по-специално на манипулативните им функции спрямо времето, както и на самите похвати за манипулиране на времето и различните медиасредства.

Обект на дисертационния труд е „книгата като създател на темпорални дескрипции и ролята ѝ в манипулирането на времевите потоци (компресиране, разтягане, синхронизиране, смесване, анулиране и т.н.)“.

Научната теза на авторката е че **функционалните особености на книгата, свързани с манипулирането на времето я превръщат в медиа на времето.**

Методите, които са използвани в дисертацията гравитират около интересдисциплинарността. Такъв подход е напълно естествен, тъй като медиалогията или комуникационната наука, в чиито периметър са традиционните и нови средствата за комуникация, все още не е идентифицирала иманентни изследователски методи и използва интердисциплинарността в своите търсения и аргументации.

Основавайки се на философски, социологически, психологически и исторически методи, авторката е осъществила един комплексен подход към изследваното явление.

Дисертантката се основава на няколко типа анализи - дескриптивен, ретроспективен, семантичен и функционален анализ, осъществени върху два типа „продукти“ – текстови и аудиовизуални. Реализирана е и аналитико-синтетична обработка на сюжети от митологии, легенди, книги, филми и др. произведения на изкуството и науката, както и мониторинг за ефекта от социално-комуникационното им въздействие.

В дисертацията е направен и опит за „дисекция“ на понятията книга, медиа и време, от обективирани изследователски ъгли в българската действителност, с които авторката е в съгласие.

В първа глава „Книгата като медиа за манипулиране“ се очертава теоретико-методологичната рамка на дисертацията.

Медийното битие на книгата се позиционира в контекста на историята и теорията на медиите чрез „медиацентричен“ подход към обкръжаващата действителност. Следвайки М. Кастелс авторката извежда на преден план информационността, информацията, която носи в себе си книгата и се опира на релевантното определение на Баренбаум за книгата като „средство за фиксиране, съхранение и предаване на информация“ Авторката разглежда информационността, респективно информацията в широко обхватна рамка – научна, художествена, религиозна и пр. от една страна, и като отражение, интерпретация, манипулация, от друга.

Разглеждана от тази релевантна рамка, книгата се артикулира от Полина Стоянова като въздействащ механизъм върху съзнанието и поведението индивидите и социалните общности.

Възможностите на книгата да променя, трансформира и моделира съзнанието на индивидите и реалността, както и да въздейства над обществата, културата и цивилизацията като цяло, се разкриват като безспорен ключов методологичен фундамент в анализа на книгата като средство за масова комуникация и връзката и с времето.

Втора глава, озаглавена „Философският аспект към медиите: Относителност на времето и времевите дескрипции“ продължава теоретико-методологическите измерения на дисертационната проблематика.

От философско-социологически ракурс се разкрива същността и спецификата на категорията „време“. Авторката изхожда от дефиницията за „време“ на проф. Сгергей Герджиков, според когото: „времето е израз на квалити като спомени, актуални усещания и очаквания“.

Целта на Полина Стоянова в тази глава е не само да интерпретира относителността на времето и времевите дескрипции от съвременна научна гледна точка, но и да ги свърже методологически с изследователските си усилия за разкриване на медиите като механизми за манипулиране на времето.

Теоретизирането на авторката, че във вселената минало и бъдеще не съществуват, че има безброй минали и бъдещи времена за безбройните наблюдатели, се извежда като предпоставка за позиционирането на *относителността* като

определящ признак на всяко едно събитие във времето, за отраженията му в средствата за масова комуникация, респективно за отраженията в книгата.

Дисертантката приема като естествен ориентир фигурата на *наблюдателя* и неговата позиция при отразяването на обективната реалност. Времето се извежда като „една по-лична представа, свързана с наблюдателя, който го измерва“. Резонно в този смисъл е позоваването и на Иля Пригожин относно лансираното от него понятие - „преоткрито време“.

Обект на описание в тази глава са конкретизации на подчиняване и управляване на времето от индивиди, материализирани в митове, легенди, истории, предсказания, очаквания и пр.

В тази глава са експлицирани основните предметни измерения на времето с проекции в средствата за масова комуникация: „историческо време“, „философско време“, „психическо време“, както и „перцептивно време“, „художествено време“, „медийно време“. Относителността и условността на времето се проецират в условността и относителността на актуалността на информацията и нейната рефлексивност.

Разкриването на относителността на времето от предметно тематичен и медийно проециран ъгъл дава възможност на авторката да анализира времевите дескрипции, не само като относителни, но и като манипулативни.

Продължавайки логиката на изследователските си интенция за манипулацията на времето от медиите, Полина Стоянова разкрива експанзията на медиите в наши дни с участието им в конструирането на времевата социална реалност на съвременния човек. Тази социална реалност е „подчинена на темпоралността, която се натрапва от медиите, от тяхната трактовка на текущите събития днес - продължава авторката - ние битуваме в разгърнат „настоящ“ момент, в паузите между излъчванията „на живо“ на всякакви събития, много от които са изкуствено създадени от медиите“.

Полина Стоянова артикулира изключително релевантната за целите и теория на един от класиците на медийното въздействие Харолд Инис, който определя медиите като време и пространствено насочени, като средства, осъществяващи контрол над времето и пространството и като предпоставка за възхода и падението на цивилизациите.

Полина Стоянова се основава и на съвременни идеи на изследователи на медиите със значимо присъствие в комуникационната наука. Позоваването и на Мануел Кастелс за „безвремето време“ в съвременното мрежово общество, при което времето бива разгъвано, свивано и компресирано от медиите между представите за категориите „вечно“ и „мигновено“ е навременно и съответстващо на изследователските търсения. Включването на автори като Никълъс Луман, Томас Лукман и Питър Бъргър биха способствали още по-ярко аргументиране на авторската идея.

Трета глава, озаглавена „Спектър на употребите на книгата като медия за манипулиране на времето“ е изключително ценен социологически анализ на емпиричен материал, основаващ се на един голям спектър от книги, боравещи с манипулация на времето.

Авторският анализ включва книги от областта на религията, науката и политиката, както и писмени, аудио-визуални и произведения на изобразителното изкуство.

В социологическия анализ на емпиричния материал, книгите са артикулирани като основни посредници/медиатори между авторите и техните реализации, участващи в генерирането, поддържането или отхвърлянето на светогледни претенции, поведенчески модели или ценностни ориентации.

Особено ценни и в голяма степен с познавателна стойност, са изредените манипулации на времето в книжнината за религията, свързани с необяснимите за човека дескрипции на времето – начало, време след смъртта, край на времето, предсказването на бъдещето и пр. Дисертантката акцентира върху „Библията“, „Ригведа“, „Корана“, „Книгата на живота“, „Попъл Вух“ „Наади шаstra“, разкривайки ги като генератори за формиране на представи за темпоралността в съответните култури.

Особено ценни са съответните аналитични експликации на употреби на книгата при манипулиране на времето.

В ракурса на науката, авторката разкрива как не рядко отделни *научни теории*, които целят да променя мисленето и светогледа на хората, да предложат нещо ново и пр. са съпроводени с цензуриране в различни форми: от пренебрегване и negliжиране до явно забраняване и анатемосване. Полина Стоянова разкрива религиозната цензура

в руслото на Римокатолическата църква, акцентира върху известния „Индекс на забранените книги“, голяма част от които научни. Посочвайки техния общ - 4 126 за периода 1600 до 1948 г.,

От ракурса на *политиката* са посочени много емпирични факти, в които книгите се употребяват като инструмент за манипулиране на „социалното време“ в услуга на политическата и държавната власт. Посочени са влиянията на книгите „Чичо Томовата колиба“ на Хариет Стоу, „Моята борба“ на Хитлер и още някои други за причинени войни, мобилизации и пр.

Разкрити са и употреби на книги за манипулиране на бъдещето в *научната фантастика* като машини на времето, извори за информация за бъдещето в аудиовизуалните произведения, изобразителното изкуство и пр.

Ценни са и разсъжденията на дисертантката за съвременните книги-обекти в трета глава. Те са разкрити като „бунт на творците срещу времево-пространствената компресия и култ към момента „сега“, „проповядван“ от електронните медии. Имат за цел да припомнят изначалните функции на книгата като културен феномен и посредник в процеса на възприемане на времето, да напомнят, че книгата е „поредица от моменти“, че тя е „пространствено-времева последователност“, че именно тя е владетелят, който създава манипулира и заличава времето“.

Четвърта глава „Книгата като медия за манипулиране на времето: Функционалност на изследователската теза“ е построена като „рекапитулация“ на теоретичния и емпиричен подход в предходните три глави. Тук Полина Стоянова подхожда към темпоралността на книгата чрез относителното обособяване на двата и същности елемента: носител (книжното тяло) и съдържание (текста). Този тип обособяване позволява на авторката да изведе по-аргументирано някои от своите изводи в концептуализирането на темата, а именно че:

- четенето на книгата е процес на темпорализиране на постъпващата информация;
- медийният носител (книжното тяло) и медиасъдържанието (текстът) се запълват с различни по характеристики и функционалност „времена“, а при смесването има се осъществява „пътуване във времето“.

Особено ценни са и приложенията към дисертационния труд, използвани като емпирично доказателство, които се възприемат като негова неразделна част. Имат се

предвид каталозите на книгите в спектъра на употреби на книгата като медия за манипулиране на времето - 28 заглавия, на филмите с мотив за книгата като средство за манипулиране на времето – 37 заглавия и на произведения на изобразителното изкуство също с мотив за книгата като средство за манипулиране на времето – 27 заглавия.

Относно изискванията за съответствие на дисертационния труд с приетите научно-образователните стандарти

Бих могла да констатирам, че като цяло дисертацията на Полина Стоянова отговаря на приетите научни стандарти за структуриране на дисертационен труд – увод, цел, задачи, обект, предмет, метод и пр, теоретико-методологическа и приложни глави, заключение, приносни моменти.

Отговаря и на изискванията за апробиране на проблематиката в специализираните научни издания. Полина Стоянова има 4 публикации в специализираната научна литература - 1 в чужбина и 3 в България.

Дисертационният труд е добре организиран и логично структуриран научен текст. Написан е на висок професионален език.

Разкрива много добро познаване на специализираната литература – българска и чуждестранна и умения за адекватно включване на цитати, позовавания и интерпретации.

Идеите на дисертантката са базирани на богат аргументационен материал, отговарящ на функционалните характеристики на изследваното явление. Някои от аргументационните материали са с познавателно значение за мнозина читатели.

Приносите на авторката виждам в няколко плана:

- Научно иновативни:

1. Дисертацията е новаторски труд. За пръв път в българската изследователска практика се осъществява изследване върху манипулативния потенциал и манипулативните практики на книгата в контекста на философската категория „време“.

2. Изведени са нов вид функционални обективации на книгата в разглеждането и като медиа за манипулиране на времето: създаване на граници и форма на времето; съхраняване с цел предаване на информация във времето; дескрипции на миналото; проектиране на бъдещето; пътуване във времето и победа над времето.

3. Концептуализиране на книгата като медиа на времето. Теоретизирането се базира на разкриване на темпоралните характеристики на книгата, посредством интердисциплинарен подход към изследване на книгата през призмата на конкретни социални науки. Анализирани са контролът на големите времеви потоци, който оказва влияние на книгата през вековете и в настоящето. Аргументацията се основава на една от най-важните характеристики на книгата - трайността на посланията и, която я превръща в среда на времето в различните му предметни измерения - „философско”, „социално”, „историческо”, „психологично”, „перцептивно”, „художествено” и „медийно” време.

4. Анализирани са темпоралните характеристики на двата елемента на книгата: *формат* (медианосител или тяло) и *съдържание* (медиятекст или произведение) и изследвайки времената, които ги въплъщават, условно наречени V_1 и V_2 . Авторката доказва, че посредством акта на четене, тези две времена се смесват и се създава среда за осъществяване на всички манипулативните похвати, заложили в тях.

- Научно потвърждаващи:

5. Потвърждаване на идеите на Харолд Инис, Маршал Маклуън, Рудолф Штьобер и пр. за обвързаността между медиите и цивилизацията. „Изкуственото съхраняване на паметта чрез писмеността и книгата прави възможно възникването и функционирането на човешката цивилизация, благодарение на натрупването, складирането и надграждането на индивидуалния и колективен опит“. С този си извод авторката валидизира и продължава търсенията на споменатите автори, нареждайки се до тях.

6. С труда си авторката доказва, че книгата не прави изключение от останалите средства за комуникация от гледна точка на манипулативни възможности в цялостната и еволюция.

- Научно приложни приноси:

7. С появата на дисертационния труд се трасират основания за стартиране и развиване на нова дисциплина - „философия на книгата”, която да съсредоточи в себе

си имплицирани в дисертацията социално-философски аспекти на някои хуманитарни и социални науки.

8. Осъщественият емпиричен социологически подход в разкриване на спектъра на употреби на книгата като средство за манипулиране на времето в целия арсенал от възможни културни продукти - писмени, аудио-визуални и изобразителни и структурирането им според медийния им вид и според тематичните им области – религия, наука, политика, научна фантастика и прогностика, е изследователско достижение, насочващо бъдещи изследователи в следване на подхода.

Съображения и препоръки

Съображенията и препоръките ми са насочени към бъдещата изследователска работа на авторката, както и във връзка с евентуалното публикуване на дисертацията.

1. Авторката предлага подход, който нарича самостоятелен медиен подход, основавайки се на статичното и динамичното определение и разграничаване на комуникацията при Режи Дебре. Без да отричам правото и на съгласие с автора, изразявам резерви за неговата релевантност към повечето комуникационни видове и форми - традиционни и нови. Авторката твърди, че „медиологията в това изследване ще се възприема като научен подход за изследване.... Всъщност не трябва да се забравя, че научният подход за изследване е задължителен за всяко изследователско усилие. В този смисъл, той не може да бъде основание за извеждането му като подход.

2. Налице е преекспониране на употребата на съчетанието книгата като медиа. Подобно често подчертаване дава основание преекспонирането да се разглежда като несигурност и определен страх от евентуално несъгласие, че книгата е средство за масова комуникация, нещо което е напълно безпочвено.

Препоръки

1. Въпреки, че дисертантката е постъпила коректно, като си е поставила ограничения при разглеждането на темата бих препоръчала в бъдещата си работа да включи и социално-икономически аспект към разглежданата тема, тъй като в еволюцията на медиите и тяхната въздействена сила, той се оказва най-важен фактор за

тяхното позициониране. Ако не бе се стигнало до съответствие между предлагането и търсенето, известното твърдение на Мартин Лутер, че „печатането е най – последният и най голям подарък, който ни е дал Бог“, нямаше да е валидно.

Ако не беше осигурен адекватен финансов достъп на хората нито книгите, нито вестниците, нито следващите медии щяха да бъдат въведени и масово разпространени. Известно, е че ръкописните книги преди Й. Гутенберг са били безбожно скъпи, а илюстрираните са стрували цяло състояние. Гутенберговата Библия също е била много скъпа; човек е можело да си купи къща за същата цена, но е била 3 до 5 пъти поевтина от ръчно написаните и илюстрирани библии в същото време. Едва когато цените на отпечатаните книги са паднали и занаятчиите и дори фермерските работници са можели да си позволят да си купят отпечатани книги, се заговаря за масовизиране на книгите. Всъщност падането на цените на книгите и вестниците продължава повече от 300 години, докато се стигне до техния истински масов достъп.

2. Дисертантката би могла да включи и някои нови аспекти на взаимоотношението книга-читатели, разкриващи креативизирането на процеса на възприемането и рефлектиращо в появата на нов тип авторство. Фенфикшъните и фендомите са най - разпространени в областта на литературата - художествена, научно-фантастична и пр.

3. Препоръчвам и уеднаквяване на използвания начин на изписване на понятието медиа.

4. Дисертантката би могла да тръгне още по-рано при изобразяването на първите наченки на цензура. Известно е, че още Платон започва борбата си срещу масовото разпространяване на неodobrena информация. При това много преди още масмедииите да бъдат открити и признати. Проявявайки загриженост към възпитанието на децата, той отваря широко вратата на цензурата. Ето какво казва той:

“ ще позволим ли тогава нашите деца да слушат всичко, което някой си е решил да измисли и да пъха в главите им често пъти изцяло противоположни мисли на тези, които ,според нас, те трябва да притежават, когато пораснат?

Не разбира се, не.

Изглежда тогава, че нашата първа задача е да надзираваме фабрикуването на приказки и легенди и да отхвърляме всичко това, което намираме за незадоволително; ще се наложи също да

принудим бавачките и майките да разказват на децата си само това, което сме одобрили. Повечето от съществуващите приказки днес трябва да бъдат премахнати“ /М.Де Фльор. Теории на масовата комуникация, стр. 256/

Всъщност освен за времево теоретизиране на цензурата и гейткипърството, Платон ни отваря вратата да изкажем предположението, че майките и бавачките са първите медии, пресъздаващи и разпространяващи информация – приказки, легенди и пр.

Отправените препоръки и съображения към дисертантката, както вече посочих, са насочени към бъдещата и работа по темата. Споменаването им не е с цел омаловажаване на постигнатото в дисертацията. Напротив!

Постигнатото от Полина Стоянова далеч надхвърля изискванията за дисертационен труд за получаване на научната и образователна степен „доктор“. Пред нас е автор, който разкрива сериозни основания да бъде причислен към научната общност в сферата на медийните и комуникационни изследвания.

В заключение, като давам висока оценка на труда, препоръчвам на Уважаемото жури да присъди на Полина Стоянова научната и образователна степен „Доктор“ по научната специалност 3.5.Обществени комуникации и информационни науки.

Рецензент: доц. дсн Добринка Пейчева

08.03. 2014 г.

Гр.София